

Драгана Ристановић УДК 024.68:004.42СОВИСС/ОРАС"2009/2019"
Народна библиотека Ужице
dristanovic31@gmail.com

МЕЋУБИБЛИОТЕЧКА ПОЗАЈМИЦА У НАРОДНОЈ БИБЛИОТЕЦИ УЖИЦЕ: анализа пословања 2009-2019.

Сажетак: У раду је описан развој међубиблиотечке позајмице у Народној библиотеци Ужице. Анализиран је период 2009–2019. године, који је по свим статистичким подацима најуспешнији у пословању ове службе. Међубиблиотечком позајмицом библиотеке се повезују, унапређује сарадња и указује на евентуалне пропусте у набавној политици. Успостављањем јединственог Централног електронског каталога Србије на информатичкој платформи СОВИСС, библиотекари и корисници су у могућности да претражују фондове свих библиотека учесника овог пројекта и да на бржи и лакши начин дођу до жељених информација.

Кључне речи: међубиблиотечка позајмица, Народна библиотека Ужице, СОВИСС.

Библиотеке у 21. веку суочене су са бројним изазовима. Пред налетом великог броја информација, интернетом, савременим комуникационим технологијама, храбро „одолевају” и као Дон Кихот у борби против ветрењача, боре се да помире традиционална и савремена поимања улоге библиотека данас. Како у мору информација којима смо изложени свакодневно, пронаћи ону праву, прикупити их, селектовати, класификовати и пружити на увид заинтересованим корисницима? Према подацима UNESCO-а, годишње се у свету објави око 700.000 књига, тако да укупан број објављених књига до сада износи око 135.000.000!¹ Када се том броју додају серијске публикације, чланци објављени у њима у штампаном, или у електронском облику, као и информације које се могу добити и из других некњижних извора, схватамо колико

1 www.nationalgeographic.rs/vesti/11827-koliki-je-ukupan-broj-odstampanih-knjiga-na-svetu.html (преузето 8. 9. 2020).

је озбиљан, стручан и аналитичан посао пред библиотекарима. Универзална доступност публикацијама (UAP), која се развија заједно са програмом Универзалне библиографске контроле (UBC) имају за циљ да обезбеде Универзалан приступ информацијама (UAI), односно „стварање услова да свака публикација постане доступна сваком кориснику”.²

Појава дигиталних библиотека 90-их година прошлог века, донела је бројне бенефите како корисницима тако и запосленима у библиотекама. „Дигитализација омогућава: заштиту вредних и ретких примерака; лакшу доступност информација и знања; бољу дистрибуцију грађе; комерцијализацију пословања библиотека, архива и музеја; афирмацију националног културног блага у ширим оквирима”.³ Највеће библиотеке у нашој земљи, Народна библиотека Србије, Библиотека Матице српске и Универзитетска библиотека „Светозар Марковић” своје највредније и најстарије збирке књига и периодике, у великој мери, дигитализовале су и учиниле доступним заинтересованима у земљи и иностранству. Многе библиотеке на локалном нивоу започеле су пројекте дигитализације како би приближиле богатство завичајних збирки: локалне новине, разгледнице, старе фотографије, позоришне и друге плакате, школске извештаје, летописе и др.

Библиотеке своје фондове попуњавају на четири начина: куповином, поклоном, разменом и обавезним примерком. У целом свету не постоји библиотека која би могла испунити све захтеве својих корисника. Иако није вид набавке, међубиблиотечка позајмица на посредан начин може задовољити потребе корисника. По једној дефиницији, она је „пројекат који кориснику омогућава да набави публикацију или копију посредовањем библиотеке чији је члан од институције културе која је поседује”.⁴ По другој она „омогућава комуникацију фондова библиотека и пружа могућност корисницима да дођу до информација и материјала које библиотека, чији се фондови користе, не поседује”.⁵

² Александра Вранеш, *Од рукописа до библиотеке* (Београд: Филолошки факултет, 2006), 232–233.

³ Исто, 87–88.

⁴ Исто, 145.

⁵ Владимир Јокановић, Лепосава Чукић, *Основи библиотекарства* (Београд: Народна библиотека Србије, 1991), 11.

Када говоримо о међубиблиотечкој позајмици, првенствено се мисли на класичну позајмицу књига које се враћају, као и у данашње време све популарнију електронску испоруку докумената. Захтев који се упућује за позајмицу, добар је параметар да се сагледају слабе стране појединих колекција и збирки, како код оних библиотека које упућују захтев за позајмицу, тако и код оних које нису у могућности да одговоре позитивно. „Међубиблиотечку позајмицу и снабдевање документима чини неколико сегмената: материјал који се позајмљује (класични и дигитални документи), канали путем којим се позајмица обавља (класични и електронски вид) и корисници (традиционални и „невидљиви” корисници)”.⁶

Међубиблиотечка позајмица (на енглеском језику „Interlibrary loan” скраћено ILL или „Document delivery service”) има дугу историју и примену. За успостављање институције међубиблиотечке позајмице у 20. веку, залагао се и Џеси Шир (1903–1982), амерички библиотекар и теоретичар библиотекарства. „Позајмица се углавном обавља за потребе научноистраживачког рада, те су се прве позајмице и почеле проводити у универзитетским библиотекама (Немачка, XVI век)”.⁷ На Међународном конгресу библиотекара у Мадриду 1935. године донесена су прва правила о међународној позајмици књига. Новим правилником, донетим на састанку Међународног библиотечког савеза, 1954. године у Загребу, омогућено је „свим библиотекама које усвајају тај правилник да најефикаснијим путем достављају и примају тражене публикације”.⁸

У Југославији је постојао Нацрт правилника о међубиблиотечкој позајмици књига. На седници Заједнице југословенских националних библиотека, 1963. године, усвојен је Споразум о међубиблиотечкој позајмици. Овим Споразумом међубиблиотечка позајмица се обављала преко националних библиотека као и других стручних и већих библиотека република. Споразум за међубиблиотечку позајмицу донет је 1978. године, на основу начела које су 1976. године

6 Александра Павловић, „Међубиблиотечка позајмица – место, простор и промене”, у *Креативне радионице у школској библиотеци*. 1, уредник Александра Вранеш (Београд : Филолошки факултет Универзитета, 2011), 67.

7 Невенка Перуновић, *Принципи набавне политике у библиотекама* (Београд: Задужбина Андрејевић, 1997), 33–34.

8 Коста Грубачић, *Енциклопедијски лексикон библиотекарства* (Сарајево: Завод за издавање уџбеника, 1964), 185.

прихватиле Стални комитет IFLA за међубиблиотечку позајмицу и националне библиотеке. Библиотеке, потписнице овог Споразума су се обавезале да ће испуњавати своје обавезе.⁹ IFLA је 1987. године извршила ревизију и прерадила правила за *Међународну позајмицу: Принципи и смернице за посредство*. Последње ажурирање Смерница било је 2006. године. Многе библиотеке широм света су прихватиле и следе препоруке IFLA када је ова врста услуге у питању.¹⁰

Када се 2003. године у Србији започело са изградњом и реализацијом јединственог библиотечко-информационог система, у оквиру пројекта Виртуелна библиотека Србије, успостављен је јединствени Централни електронски каталог Србије на информатичкој платформи COBISS. „Израђен од каталога Библиотеке Матице српске, као највећег електронског каталога у том тренутку, и каталога Народне библиотеке Србије, Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић” у Београду и Југословенског библиографско-информационог института. У тај систем данас је укључено 195 библиотека из 153 установе (од чега је 35% јавних библиотека), са преко 1200 запослених, а Централни електронски каталог Србије је на крају 2012. године имао преко 2,5 милиона библиографских записа”.¹¹ Осам година касније, у COBISS су укључене 223 библиотеке, а каталог броји преко 3.515.258 записа, од тога: 2.061.791 записа за књиге, 1.082.976 за чланке, 77.762 за часописе и 18.684 за ЦД и ДВД.¹²

На националном нивоу библиотеке су се интегрисале, на општу добробит како библиотекара тако и њихових корисника. Претраживањем фондова свих библиотека учесница овог пројекта, омогућен је бржи и лакши начин да се дође до жељених информација. Мале и неразвијене библиотеке су добиле могућност да уз помоћ већих, боље снабдених библиотека, путем међубиблиотечке позајмице, изађу у сусрет савком кориснику и омогуће приступ и њиховим фондовима, штедећи тако време и новац.

9 Владимир Јокановић, Лепосава Чукић, *Основи библиојеккарства* (Београд: Народна библиотека Србије, 1991), 11.

10 Teresa M. Miguel, „Exchanging Books in Western Europe: A Brief History of International Interlibrary Loan“, *International Journal of Legal Information the Official Journal of the International Association of Law Libraries* volume 35, Issue 3, (2007) <https://digitalcommons.law.yale.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1021&context=yjls> (преузето 12. 9. 2020).

11 Весна Ињац Малбаша, *Е-библиотека* (Београд: Clio, 2016), 170–171.

12 COBISS – Кооперативни онлине библиографски ситем и сервиси, <https://sr.cobiss.net/cobiss.htm> (преузето 14. 9. 2020).

Народна библиотека Ужице је укључена у систем Узајамне каталогизације од јуна 2004. године. Народна библиотека Ужице као најразвијенија и највећа библиотека у овом делу Србије, обавља матичне функције за Златиборски округ (Ариље, Бајина Башта, Косјерић, Нова Варош, Пожега, Прибој, Пријеполје, Сјеница и Чајетина) као и на територији града Ужица. Она прати рад и врши надзор над радом библиотека, организује семинаре и води рачуна о сталном стручном усавршавању запослених у овим установама. Библиотекари су се увек трудили да испуне и оправдају очекивања корисника. Поред стручних савета, позајмљивањем књига из својих богатих фондова, пратили су „златна” правила библиотекарства која је поставио Ранганатан, а то је да поштујући време читаоца, обезбеде захтевану публикацију у релативно кратком времену и уз минималну новчану надокнаду.

Народна библиотека Ужице је потписник Споразума о међубиблиотечкој позајмици књига и других публикација. За потребе својих чланова, као и за захтеве других библиотека, међубиблиотечку позајмицу обавља Одељење стручне књиге Народне библиотеке Ужице. Поштујући и држећи се начела узајамности, Народна библиотека Ужице даје на позајмицу књиге и скениране и фотокопирани чланке из периодике како библиотекама у округу, тако и свим библиотекама укљученим у COBISS систем. Сарадња је остварена и са појединим библиотекама у региону, као што су: ЈУ Народна и универзитетска библиотека Републике Српске у Бања Луци, Национална и универзитетска књижница из Љубљане, Библиотека Универзитета у Источној Англији из Норича.

Новим *Правилником о коришћењу библиотечко-информационе грађе и извора, њуџању основних услуга и начину рада са корисницима Народне библиотеке Ужице* из 2019. године, у поглављу о међубиблиотечкој позајмици, члановима 22–30, прецизно су дефинисани начини и услови за позајмљивање публикација из других библиотека, као и права и обавезе корисника. Међубиблиотечка позајмица обавља се у складу са *Законом о библиотечко-информационој делатности* и међународним правилима и стандардима, па тако позајмицом није обухваћена следаћа грађа: стара и ретка књига, референсне, периодичне публикације и некњижна грађа. Да корисници не би остали ускраћени

за информације из ових публикација, обезбеђено је скенирање и фотокопирање у Библиотеци и слање електронском поштом. Рок за враћање позајмљених публикација зависи од правила библиотеке која позајмљује књиге, и износи од 15 до 30 дана. Наручена грађа може се користити искључиво у читаоници Одељења стручне књиге. Ради сигурности, наручена грађа, запакована на одговарајући начин, шаље се и враћа брзом поштом, а трошкове сноси библиотека, односно корисник који тражи позајмицу. Досадашња пракса је показала да међубиблиотечка позајмица функционише на високом нивоу и да до сада није евидентиран ниједан случај невраћања или оштећења грађе.

Истражујући о међубиблиотечкој позајмици у архиви Народне библиотеке Ужице, дошло се до закључка да евиденција о овој врсти услуге скоро да и не постоји. Један од разлога је тај што нису све библиотеке имале развијену међубиблиотечку позајмицу, као и сама немогућност да се има увид у каталоге фондова других библиотека. Комуникација међу библиотекама се сводила на информисање путем телефона и факсова, попуњавање образаца за међубиблиотечку позајмицу и слање препоручено поштом. Процес је био дуг, спор и неефикасан. Мање библиотеке су се, за међубиблиотечку позајмицу, најчешће обраћале Народној библиотеци Србије и Библиотеци Матице српске, као нашим највећим библиотекама од националног значаја, као и Универзитетској библиотеци „Светозар Марковић”, највећој високошколској библиотеци на овим просторима. Због тога је Одељење стручне књиге, 2009. године, оформило интерну базу годишњих извештаја, у којој се води евиденција о прецизном броју упућених и добијених захтева за међубиблиотечку позајмицу. Период од 2009. до 2019. године је, по статистичким подацима, најуспешнији и најрепрезентативнији када је у питању ова врста услуге, па ће у раду овај период бити и детаљније анализиран.

У Годишњем извештају Одељења стручне књиге из 2009. године, за међубиблиотечку позајмицу, стоји да је за кориснике Народне библиотеке Ужице упућено укупно 19 захтева и да су добијена 4 захтева из других библиотека за позајмицу. У 2010. години број упућених позајмица из Народне библиотеке Ужице повећао се на 46, а на добијена 2 захтева, одговорили смо позитивно. Наредне, 2011. године, Народна библиотека Ужице упутила је 39 захтева за

позајмице, а од НБУ је тражено и реализовано укупно 12 позајмица. У току 2012. године, остварени су следећи резултати: НБУ је за своје кориснике упутила укупно 50 захтева за позајмице и одговорила позитивно на 10 захтева упућених на њену адресу. Година 2013. доноси благи пад у броју послатих захтева другим библиотекама и он износи 29 позајмица, али се зато Народној библиотеци Ужице за међубиблиотечку позајмицу обратило чак 26 библиотека из Србије и региона. На сваки захтев за позајмицу наша Библиотека је позитивно одговорила. Теденција благог пада у послатим захтевима приметна је и наредне 2014. године, и он је износио 24 упућена захтева, али се зато бележи изузетан скок од чак 70 упућених и реализованих позајмица Народној библиотеци Ужице. Наредна, 2015. година доноси благи скок од 50 захтева за међубиблиотечку позајмицу на годишњем нивоу упућених другим установама, као и 34 захтева добијених као молба за позајмицу из других установа културе. Даље се у извештају наводи да је Народна библиотека Ужице те године остварила добру сарадњу са народним, градским, универзитетским библиотекама, музејима и архивима у целој Србији као и да је настављена дугогодишња сарадња са Народном и Универзитетском библиотеком Републике српске. Занимљивост је да смо те године имали и захтев за позајмицу из Софије, односно послали су нам скениран чланак.

Последње четири године, број захтева за међубиблиотечку позајмицу бележи приличан пораст, па је у 2016. години остварено укупно 109 међубиблиотечких позајмица, од тог броја Народна библиотека Ужице је за своје кориснике послала 71 захтев, а од Народне библиотеке Ужице тражено је 38 позајмица. У 2017. години тај број је износио 96, из Народне библиотеке Ужице у друге библиотеке је упућено 66 захтева, а добијено и реализовано 30 позајмица. Од 121 захтева у 2018. години, 87 је упућено из Народне библиотеке Ужице, а добијено 34, на које је позитивно одговорено. Најбољи резултати када је у питању међубиблиотечка позајмица забележени су у 2019. години, када смо се у име наших корисника обратили за позајмицу 134 пута, а добили 29 захтева из других библиотека, што укупно износи 163 позајмице.¹³

¹³ Документација архива Народне библиотеке Ужице, Извештаји о раду Одељења стручне књиге Народне библиотеке Ужице 2009–2019. године.

Међубиблиотечка позајмица у Народној библиотеци Ужице 2009–2019. години

Године	НБУ упутила захтеве за позајмицу за своје кориснике	Од НБУ тражене позајмице	УКУПНО
2009	19	4	23
2010	46	2	48
2011	39	12	51
2012	50	10	60
2013	29	26	55
2014	24	70	94
2015	50	34	84
2016	71	38	109
2017	66	30	96
2018	87	34	121
2019	134	29	163
УКУПНО	615	289	904

Народна библиотека Ужице остварила је, у периоду 2009–2019. године, добру сарадњу са бројним народним, градским, универзитетским библиотекама и библиотекама бројних факултета, са музејима и архивима у целој Србији и региону, па и у иностранству. Највише се сарађивало са: Народном библиотеком Србије, Библиотеком Матице српске, Универзитетском библиотеком „Светозар Марковић”, са народним библиотекама из Пожеге, Чајетине, Пријепоља, Крагујевца, Чачка, Новог Пазара, Крушевца, Краљева, Ваљева, Сјенице, Смедеревске Паланке, Бора, Суботице, Горњег Милановца, Вршца, Пожаревца итд. Одлична сарадња је остварена и са виоскошколским библиотекама: Универзитетском библиотеком „Никола Тесла” из Ниша, Библиотеком Филолошког факултета у Крагујевцу, Библиотеком Филозофског факултета у Новом Саду, као и са библиотекама катедри за англистику и славику Филолошког факултета у Београду.

Остварене су укупно 904 позајмице, од тог броја 615 захтева је Народна библиотека Ужице послала за своје кориснике, а добијено је 289 захтева од других библиотека и установа културе. Од укупног броја захтева за позајмицу, на 838 је позитивно одговорено, а 66 захтева је остало без повратне информације. Треба истаћи, да је Народна библиотека Ужице на све захтеве упућене на њену адресу, одговорила позитивно. За међубиблиотечку позајмицу, поред осталих, обраћали су нам се: Универзитетска библиотека „Светозар Марковић”, Библиотека Матице српске, као и Народна библиотека Србије.

Међубиблиотечком позајмицом нису се само повезале библиотеке и установе културе, већ и сами запослени библиотекари. Временом, како су потребе корисника за информацијама постајале садржајније, разноврсније и захтевније, тако су и библиотекари све више били упућени једни на друге и учили једни од других. Оправдати своје постојање, задобити поверење и задржати корисника, помоћи му када се чини да смо исцрпели све могућности, указати му на лепоту читања, истраживања и учења, штедети време, усмерити га на праве изворе информација, били су и остаће постулати међубиблиотечке позајмице. У временима која долазе, међубиблиотечка позајмица ће све више добити на значају у пракси и теорији библиотекарства.

Литература:

1. Вранеш, Александра. *Од рукописа до библиотеке*. Београд: Филолошки факултет, 2006.
2. Грубачић, Коста. *Енциклопедијски лексикон библиотекарства*. Сарајево: Завод за издавање уџбеника, 1964.
3. Ињац, Весна Малбаша. *Е-библиотека*. Београд: Clío, 2016.
4. Јокановић, Владимир и Лепосава Чукић. *Основи библиотекарства*. Београд: Народна библиотека Србије, 1991.
5. Miguel, Teresa M. „Exchanging Books in Western Europe: A Brief History of International Interlibrary Loan”. *International Journal of Legal Information the Official Journal of the International Association of Law Libraries* volume 35, Issue 3, (2007), <https://digitalcommons.law.yale.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1021&context=ylls> (преузето 12. 9. 2020).

6. Народна библиотека Ужице. *Извештај о раду Одељења стиручне књиџе Народне библиотеке Ужице 2009–2019*. Ужице: Народна библиотека Ужице, 2019.
7. National Geographic Србија, „Колики је укупан број одштампаних књиџа на свету?“, National Geographic, <https://www.nationalgeographic.rs/vesti/11827-koliki-je-ukupan-broj-odstampanih-knjiga-na-svetu.html> (преузето 10. 9. 2020).
8. Павловић, Александра. „Међубиблиотечка позајмица – место, простор и промене“. У *Креативне радионице у школској библиотеци*. 1, уредник Александра Вранеш, 65-84. Београд: Филолошки факултет Универзитета, 2011.
9. Перуновић, Невенка. *Принципи набавне полиџике у библиотекама*. Београд: Задужбина Андрејевић, 1997.

Summary: The paper describes the development of interlibrary loan in the Public Library of Užice. The period 2009–2019 was analyzed, which according to all statistical data is the most successful in the business of this service. With the interlibrary loan, libraries are connected, cooperation is improved and possible omissions in the procurement policy are pointed out. By establishing a single Central Electronic Catalog of Serbia on the COBISS IT platform, librarians and users are able to search the funds of all libraries participating in this project and to obtain the desired information in a faster and easier way.

Key words: Interlibrary loan, Public Library of Užice, COBISS